Tom 17/2025, ss. 195-229
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2025.17(10)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Paweł Szczepaniak
Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
Polskie Towarzystwo Penitencjarne
p.szczepaniak@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3354-1378

Zakład karny otwarty w Polsce – 50 lat później

Open prison in Poland – 50 years later

Streszczenie
Artykuł jest opracowaniem z dziedziny polityki społecznej (penitencjarnej) o charakterze analityczno-przeglądowym. Zostały przedstawione praktyki organizacji wykonania kary w więzieniach otwartych w naszym kraju w perspektywie zmian, jakie zaszły w okresie 50 lat oraz dane i wskaźniki empiryczne ukazujące efektywność formuły Zakładu Karnego Otwartego.

Słowa kluczowe: Formuła zakładu karnego otwartego, zakład karny typu otwartego, 50 lat zmian

Abstract
The article is an analytical and review-based study of social (penitentiary) policy. It presents the practices of organizing sentence execution in open prisons in Poland, taking into account the changes that have occurred over

the past 50 years, as well as empirical data and indicators demonstrating the effectiveness of the Open Prison formula.

Keywords: open prison formula, open prison, 50 years of change

Wstęp

Cechy więzienia, zwłaszcza jako miejsca *izolacji* i *potępienia,* nie mają charakteru obiektywnego i niezmiennego – a wręcz umowny – bowiem ich model i organizacja są wynikiem decyzji z kategorii politycznych i pragmatycznych, a zatem więzienie odwiecznie jest kształtowane na potrzeby polityki wewnętrznej danego państwa czy władzy [Porowski, 1979, s. 341, 344, Porowski, Rzepliński 1989]. Humanizacja wykonania kary sprawiła, że w standardach międzynarodowych oraz w praktyce wykonania kary (zwłaszcza w państwach Europy Zachodniej) utrwaliły się funkcje więzienia zgodne z regułami *normalizacji, odpowiedzialności i otwartości* [Rentzmann, 1992, s. 13-19]. Poniżej zostaną przedstawione praktyki organizacji wykonania kary w więzieniach otwartych w naszym kraju[1] [patrz także: Jarzębowska–Baziak, 1996, s. 411-418] w perspektywie zmian, jakie zaszły w okresie 50 lat.

Kontekst utworzenia zakładu karnego otwartego w Polsce

Po roku 1956, kiedy więziennictwo przeszło z zarządu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do Ministerstwa Sprawiedliwości, Stanisław Walczak, jako wiceminister w latach 1957-1965 i minister sprawiedliwości od roku 1965 do 1971 [Walczak, 1985, Walczak, 1992, Porowski, Tygielski, 2012, Pawlak, 2008, s. 99] postawił zadanie odrzucenia stalinowskiego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności i rozwijanie rodzimego systemu penitencjarnego na kanwie nowoczesnych koncepcji utrwalonych na

[1] Patrz: „Nasz Głos" nr 9, wrzesień 1994, COSSW Kalisz. Numer poświęcony idei zakładu karnego otwartego w polskim systemie penitencjarnym, zwłaszcza artykuł wstępny pt. *Model zakładu karnego otwartego.*

Zachodzie Europy [Pawlak, 2014, s. 39]. Cel ten realizował m.in. przez współpracę więziennictwa z uczelniami wyższymi, oferowanie stypendiów fundowanych dla kandydatów do pracy w zakładach karnych, tudzież powołanie w 1961 roku *Ośrodka Badań Penitencjarnych* [Górny, 1989, s. 590]. Na tej bazie zrodził się również oddolny ruch na rzecz unowocześnienia polskiego systemu penitencjarnego [Pawlak, 2014, s. 26] . Przybrał on formę *studenckiego ruchu penitencjarnego* oraz *dyskusyjnych klubów penitencjarnych*, organizowanych przy jednostkach organizacyjnych więziennictwa. Idea utworzenia klubów dyskusyjnych zrodziła się w roku 1960, na *II Ogólnopolskim Obozie Kół Penitencjarnych* w ZK w Czarnem. Na wniosek Komitetu Koordynacyjnego, w roku 1963 dyrektor Centralnego Zarządu Zakładów Karnych wyraził zgodę, zalecając usytuowanie wzorcowego klubu przy miesięczniku „W Służbie Penitencjarnej" [Kostewicz, 1978, s. 5, Kostewicz, 1990, s. 300-329]. Pierwszy Penitencjarny Klub Dyskusyjny w Polsce został jednak powołany 16 marca 1963 r. w Opolu [Nawój, 2008, s. 359-379].

Wkład Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego w rozwój więziennictwa

W okresie od 13 marca 1963 r. do 16 maja 1991 r. ów pierwszy klub dyskusyjny w Polsce – wyraz nieformalnego ruchu – ukształtował penitencjarny region Śląska Opolskiego i wpłynął na przeobrażenia polskiego systemu penitencjarnego [Nawój, Nawój-Śleszyński, 2015, s. 23-43]. Ilustrują to m.in. postulaty *Ogólnopolskiego Seminarium Penitencjarnego Klubu Dyskusyjnego* w Turawie w 1978 r., którego tematem było „Doświadczenie w stosowaniu tymczasowych regulaminów wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania – propozycje nowych rozwiązań regulacyjnych" [Kostewicz, 1978, s. 2]. Zgodnie z celem tego seminarium zgłoszono propozycje znowelizowania obowiązującego *tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności* [Michalski, 1978, s. 2]. Należy wskazać, że mimo uchwalenia kodyfikacji karnej w roku 1969, wykonywanie

kary odbywało się na podstawie regulaminu wydanego w 1966 roku, zaś od roku 1974 obowiązywał ww. *regulamin tymczasowy* [Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 stycznia 1974 r.], który był krytykowany zarówno przez świat nauki, jak i praktyków. Formą łagodzenia surowego regulaminu były wytyczne wydane przez CZZK, które wprowadzały odstępstwa od obowiązującego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności [Lelental, 1990, s. 48-49, Szymanowski, Migdał, 2014, s. 244-245]. Należy podkreślić, że działalność *Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego*[2] miała miejsce w okresie poprzedzającym przemiany ustrojowe, co uwydatnia wagę aktywności oraz oddolnych inicjatyw personelu więziennego: „Więziennictwo na Opolszczyźnie w myśl zasady otwartości w wykonywaniu kary, zmierzało jeszcze przed rokiem 1989 do realizowania tej zasady i wprowadzenia jej w życie. (…) Warto także podkreślić, że inicjatywa pochodziła od samych pracowników" [Kurek, 2000, s. 219]. Do najcenniejszych należy zaliczyć ideę powołania *zakładu karnego przejściowego* (odmiana zakładu otwartego) [R. Ch., 1986, s. 3], a także koncepcję przygotowania do wolności skazanych na kary długoterminowe, co zaowocowało wprowadzeniem do kodeksu karnego wykonawczego w 1997 roku *Oddziału 12. Zwalnianie skazanych z zakładów karnych i warunki udzielania im pomocy* (zwłaszcza art. 164 i art. 165 kkw) [M. J., 1985, s. 5, Korecki, 1999, s. 45-62, Lelental, 1999, s. 27 i n.].

Rys historyczny i podstawy prawne zakładu karnego otwartego w Polsce

Dla zachowania unikatowego charakteru modelu zakładu karnego otwartego na kartach Penitencjarystyki poniżej zostanie przedstawiony zarys tego przedsięwzięcia. Od uchwalenia kodyfikacji karnej w 1969 roku funkcjonował martwy przepis art. 39

[2] Posiedzenia klubowe odbywały się w ZK w Strzelcach Opolskich (stąd przybierały nazwę „Opolskich spotkań penitencjarnych" [Korecki, 2013, s. 265, Nawój, 2002].

§ 1 pkt 3 kkw, dotyczący zakładów przejściowych[3]. Pierwszy taki zakład powstał dopiero w roku 1989 – był to *zakład karny przejściowy* w Choruli, powołany zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości nr 22/89 CZZK z dnia 03.04.1989. Pierwszy formalny ślad stanowi pismo inicjujące: *Nr ON 1599/88 Dyr. OZZK w Opolu* z dnia 10.08.1988 [Archiwum Zakładu Karnego Przejściowego], kierowane do Dyrektora Generalnego SW. Odpowiedzią było *Zarządzenie Nr 22/89 z dnia 03.04.1989 Ministra Sprawiedliwości*, w którym zniesiono usytuowany w Choruli *Oddział Zewnętrzny Aresztu Śledczego w Opolu* – powołując na jego miejsce *Zakład Karny Przejściowy w Choruli* (dalej ZKP – był zlokalizowany w budynkach będących własnością Cementowni „Odra"). Zmiany polityczne, które zaszły w Polsce w 1989 r., były ze względów ekonomicznych niezadowalające zarówno dla cementowni, jak i więziennictwa, stąd decyzją Dyrektora Generalnego CZZK z dnia 06.08.1990 r. przeniesiono *Zakład Karny Przejściowy* z Choruli do Opola na ul. Partyzancką nr 72, do budynków zlikwidowanego *Ośrodka Przystosowania Społecznego*. Miało to ważne znaczenie dla kształtowania formuły zakładu otwartego, gdyż dawny OPS pod względem usytuowania, architektonicznym oraz ochronnym nie przypominał żadnego typowego zakładu karnego, co dawało znakomite możliwości aranżacji nowej formuły jednostki penitencjarnej. Na nieodzowny aspekt dobrze zorganizowanej infrastruktury więzienia zwracają uwagę przedstawiciele psychologii i pedagogiki ekologicznej:

> *„Na wstępie, są naturalnie podstawową rzeczą budynki, urządzenia, infrastruktura i organizacyjna strona, np. pomieszczenia dzienne dla grupy, biura dla personelu terapeutycznego, kuchnia, pralnia, prysznic. Pomieszczenia dla*

[3] Kodeks karny wykonawczy z 1969 roku wprowadził następujący podział zakładów karnych: ośrodki pracy, zakłady karne zwykłe, zakłady karne przejściowe, zakłady karne dla młodocianych, zakłady karne dla recydywistów, zakłady karne dla skazanych wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych, zakłady karne dla odbywających karę aresztu wojskowego. Ta klasyfikacja zakładów karnych obowiązywała do 1995 r. Zmiany wniósł art. 39 Ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym.

mieszkańców grupy powinny być otwarte poprzez większą część dnia, a uczestnicy mają samodzielnie zadbać o ich wygląd, jak również samodzielnie gotować, piec, prać itp., co wiąże się z zachowaniem czystości. Bez spełnienia tych warunków nie są możliwe konieczne wzajemne interakcje, które stanowią bazę dla operowania procesem grupowym i są podstawą wpływu wychowawczego." [Michelitsch-Traeger, 1991, s. 284, por. Śliwowski, 1981, s. 216-217].

Należy wskazać, że baza (infrastruktura) polskiego więziennictwa w tym okresie była oceniana negatywnie[4]. Koncepcję tego zakładu oparto na możliwości wprowadzenia odstępstw od regulaminu. Ilustruje to pismo z dnia 23.06.1992 kierowane do Sądu Wojewódzkiego w Opolu [Archiwum DP ZKP w Opolu], na które pozytywną odpowiedź zawierało Pismo Nr IV Pen 3104/92 z dn. 01.08.1992 Sądu Wojewódzkiego w Opolu [Archiwum DP ZKP w Opolu]. Najważniejsze dane dotyczące funkcjonowania tego zakładu zostały umieszczone w tabeli poniżej. Należy dodać, że wiodącą rolę w opracowaniu koncepcji zakładu karnego przejściowego odegrał kpt. Wacław Mitoraj, psycholog więzienny i kliniczny, z doświadczeniem akademickim. Dla porządku należy wspomnieć także o drugim podobnym zakładzie otwartym w Polsce, w którym po kilku latach funkcjonowania zakładu w Opolu wprowadzono eksperymentalnie program postępowania z recydywistami: *przełamywanie osobowości karceralnej* [Baziak, 1995, Baziak 2003]. Obydwa rozwiązania stanowią o unikatowym charakterze zakładu otwartego, dlatego są prezentowane w zestawieniu z aktualnymi rozwiązaniami. Należy jednak wskazać, że kolejne zmiany organizacyjne nie zachowały wskazanej wyżej formuły i można

[4] Według oceny służb kwatermistrzowskich 110 jednostek wymagało natychmiastowej modernizacji i remontów. 10 wymagało całkowitego odtworzenia ze względu na zły stan techniczny, nieopłacalność modernizacji, szkody górnicze, żądania władz komunalnych czy brak możliwości rozbudowy zaplecza gospodarczego. Niektóre to obiekty zabytkowe i niemożliwe jest naruszanie ich stanu (m.in. ZK w Rawiczu, zbudowany w XVII w. jako klasztor, w 1918 r. adaptowany na więzienie). Okres powstania (96 jednostek powstało przed pierwszą wojną światową) oraz ich pierwotne przeznaczenie (obiekty klasztorne) niekorzystnie wpływają na ich funkcjonowanie oraz spełnianie funkcji właściwych dla jednostek penitencjarnych [Sobota, 1995. s. 230, dane ukazują stan na koniec 1994 r.].

powiedzieć, że obrazują schyłek tej znakomitej koncepcji zakładu otwartego. We wrześniu 1997 roku Zakład Karny Przejściowy w Opolu, w związku ze zmianami kodeksowymi, przekształcono w Zakład Karny w Opolu. Od dnia 1 października 2017 roku, na podstawie Zarządzenia MS z dnia 28 września 2017 roku zniesiono Zakład Karny w Opolu, a w jego miejsce utworzono Oddział Zewnętrzny, podległy Aresztowi Śledczemu w Opolu. Dla obiektywizacji zmian zaistniałych w okresie pięćdziesięciolecia, jako układ odniesienia należy przedstawić standardy międzynarodowe dotyczące zakładów karnych otwartych.

Penitencjarne standardy międzynarodowe dotyczące zakładów otwartych

Poniżej zostały przytoczone zasady zawarte w Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy nr R(89)12 w sprawie instytucji otwartych i półotwartych, przyjętej 13 października 1989 roku[5].

> *„Rec.89 (...) Instytucje otwarte, przez sam fakt, iż nie zapewniają żadnych fizycznych zabezpieczeń, lecz opierają się na samodyscyplinie więźniów, zapewniają najbardziej korzystne warunki resocjalizacji dla starannie dobranych więźniów. (...) W instytucjach otwartych liczba więźniów powinna być tak mała, jak to możliwe. Z drugiej strony nie jest pożądanym utrzymywanie więzień tak małych, iż nie jest w nich możliwe zapewnienie odpowiedniego wyposażenia".*

Akcent położono na tych elementach, które „zapewniają najbardziej korzystne warunki resocjalizacji", czyli: na „braku fizycznych zabezpieczeń, oraz samodyscyplinie więźniów".

[5] Patrz także: Wzorcowe reguły minimum ONZ postępowania z więźniami z roku 1984, w brzmieniu oddające literę i ducha z okresu powstawania ZKP w Opolu. Reguły z roku 2015 (Reguły Mandeli) mają jednobrzmiącą wymowę, chociaż mają szerszą treść.

W świetle tych standardów zostaną zaprezentowane aktualne dane obrazujące kondycję zakładów karnych otwartych w Polsce.

Obecna sytuacja formalno-prawna i faktyczna zakładów otwartych

Aby ukazać aktualne funkcjonowanie zakładów otwartych, należy wpierw przedstawić cechy charakteryzujące populację skazanych w naszym kraju. Liczba osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych w roku 2023 wynosiła 66835 (dane pochodzą ze Statystyk SW za rok 2024). Ta liczba osadzonych przebywała w trzech typach zakładów karnych: w zk typu zamkniętego: 34684 osadzonych, (co stanowi 51,8% populacji), w zk typu półotwartego: 28129 skazanych (42% populacji) oraz w zk typu otwartego: 1306 skazanych, (co stanowi 1,9% populacji). Uwagę zwraca fakt, że w okresie od roku 2002, w którym wskaźnik ten sięgał 4,4 %, do chwili obecnej, systematycznie on spada. Najgorszy pod tym względem był rok 2022 – z liczbą 1147 osadzonych w zk otwartych, (czyli tylko 1,8% całej populacji więziennej). Może to oznaczać, że mimo prowadzonych oddziaływań, tylko tak niski odsetek skazanych uzyskał pozytywną ocenę resocjalizacji i tylko tylu dotyczy pozytywna prognoza kryminologiczna i społeczna[6] – chyba, że do tych zakładów nie trafiają wszyscy skazani, którzy mogliby i powinni tam się znaleźć. W związku z tym na uważną analizę zasługują liczby skazanych przebywających w zk typu półotwartego, jednak z podgrupami kwalifikującymi ich do osadzenia w zk typu otwartego, bowiem przebywanie w zk typu półotwartego również uzależnione jest od stwierdzenia pozytywnej oceny i prognozy oraz występują w nim, podobne jak w zakładzie otwartym, uprawnienia do poruszania się na zewnątrz. Wskaźnik ten wynosi 4,6% – oznacza to, że przynajmniej ok. 1000 skazanych więcej

[6] Rozporządzenie MS w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych: § 25. 1. Prognoza kryminologiczno-społeczna, sporządzana na czas pobytu skazanego poza zakładem, polega na pisemnym uzasadnieniu przypuszczenia, że skazany w czasie tego pobytu będzie przestrzegał porządku prawnego.

mogłoby przebywać w zakładach otwartych. Zasadność tego argumentu potwierdza również ocena dokonana przez kierownictwo Ministerstwa Sprawiedliwości, że 42% populacji, czyli skazanych z zakładów półotwartych i otwartych, może być zatrudniona na zewnątrz bez konwoju, co wskazuje również na potencjalną możliwość skierowania ich do zakładów otwartych[7]. Skoro prawie połowa skazanych w Polsce mogłaby funkcjonować w zakładach otwartych, dlaczego „świecą one pustkami"? Można przyjąć, że mimo potencjalnych możliwości (a nawet powinności)[8] „awansowania" skazanych do zakładów otwartych – nie jest to w pełni realizowane. Należy to interpretować w kategoriach zahamowania *systemu wolnej progresji*[9]. Wśród argumentów przemawiających za słusznością tej tezy jest m.in. wskaźnik wniosków dyrektorów zk o warunkowe przedterminowe zwolnienie, które są związane z osiągnięciem celów wykonywania kary oraz pozytywną oceną resocjalizacji i prognozą kryminologiczno-społeczną. Liczba 2855 wniosków dyrektora o warunkowe zwolnienie jest ponad dwukrotnie wyższa od liczby skazanych przebywających w zk otwartych (1306), co oznacza, iż tylekroć więcej skazanych mogłoby/powinno przebywać w tych zakładach. Z kolei pewien odsetek skazanych uzyskał warunkowe zwolnienie z zakładu półotwartego lub nawet zamkniętego, co z kolei oznacza niestosowanie reguły sprawdzenia skazanych przed ubieganiem się o warunkowe zwolnienie

[7] Odpowiedź Sekretarza Stanu w MS na interpelację nr 6428 (Odpowiedź na pismo SPS-023-6428/07) „odpłatnie poza terenem zakładów karnych na rzecz kontrahentów zewnętrznych zatrudnionych było 3523 osadzonych, a 418 osób świadczyło prace na cele charytatywne. Łącznie poza terenem jednostek penitencjarnych w tych formach pracowało 7051 osadzonych, czyli ponad 28% ogółu zatrudnionych. (…) Na zewnątrz jednostek penitencjarnych skazani z reguły pracują bez konwoju, w tym wielu na pojedynczych stanowiskach pracy (…) w zakładzie karnym typu półotwartego lub otwartego (skierowani stanowią ok. 42% ogółu populacji) kwalifikują się do takiego zatrudnienia. Obecnie zatrudnienie poza zk wynosi 9534 (średnio w roku 8792).

[8] Kkw Art. 89.§1. „Jeżeli postawa i zachowanie skazanego za tym przemawiają, przenosi się go z zakładu karnego typu zamkniętego do zakładu typu półotwartego lub otwartego". Uwagę zwraca tryb obligatoryjny.

[9] Polski system penitencjarny bazuje na formule określonej jako *system wolnej progresji* – wyraża się w przejściu między typami zakładu od zamkniętego poprzez półotwarty do otwartego. Badania wykazują, że mechanizm progresji nie jest w zadowalającym stopniu stosowany [Szymanowski, 1982 s. 198] podaje, że „poza mechanizmem wolnej progresji pozostaje 50% badanych spełniających przesłanki awansu".

w warunkach zmniejszonej izolacji i kontroli, co narusza zasadę progresji[10].

Jaka jest polityka rodzimego więziennictwa odnośnie do zakładów otwartych?

Liczba wszystkich jednostek penitencjarnych w naszym kraju wynosi 171, w tym 64 to zk typu zamkniętego, 39 to areszty śledcze, oraz 68 jednostek to oddziały zewnętrzne. Na uwagę zasługuje fakt, że mimo ustanowienia w art. 70 kkw trzech typów zakładów, w tym zakładu otwartego, **statystyki więziennictwa milczą na temat liczby samodzielnych zakładów otwartych, a także półotwartych**[11]**.** Jako jednostki typu otwartego są wymieniane (eksponowane) tylko oddziały zewnętrzne, których nominalnie jest 42 (jednak nie wszystkie są samodzielne, gdyż są zlokalizowane głównie w oddziałach zewnętrznych, czasem nawet zakładów typu zamkniętego). Należy wskazać, że w zakładach półotwartych i oddziałach zewnętrznych o charakterze półotwartym stosowany jest głównie *ograniczony system ochrony*[12], a więc bardziej rozbudowany pod względem izolacji i kontroli niż właściwy dla zakładów typu otwartego *system uproszczony.* Ten stan rzeczy rodzi konsekwencje takie, że w 42 jednostkach mogą przebywać skazani skierowani do odbywania kary w zk typu otwartego, jednakże spośród tych jednostek tylko następujące, w ocenie piszącego te słowa, faktycznie spełniają warunki zakładu karnego otwartego, zgodnego ze standardami: OZ Ustka, OZ AŚ Opole (dawny Zakład Karny Przejściowy – ZKP), OZ Turawa (ODK), OZ Popów

[10] „Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na stanowisku, że projekt oceny okresowej postępów w resocjalizacji jest opinią, o której mowa w art. 102 pkt 9 kkw. Dokument ten jest podsumowaniem pewnego etapu odbywania kary pozbawienia wolności oraz przebiegu procesu resocjalizacji i niewątpliwie stanowi podstawę decyzji podejmowanych wobec skazanego" [Biuro RPO (IX.517.1832.2017.JP), s. 1].

[11] Podobnie: Przeznaczenie Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych. Według Stanu Na Dzień 25 lutego 2025 r. nie wymienia żadnego zakładu jako otwartego (https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as) [dostęp 20. 08. 2025].

[12] Rozporządzenie MS z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

(COSSW), OZ Kikity (ODK), OZ Tychowo, OZ Popowo (ODK). Jak widać, jednostek typowo otwartych, zgodnie z regułami jest niewiele. Należy zadać pytanie: dlaczego mimo zasady otwartości określonej standardami oraz mimo powszechnej praktyki zachodnich systemów penitencjarnych, w których ok. 80% jednostek ma charakter otwarty, w naszym kraju osobnych zakładów karnych otwartych jest znikomy odsetek? W świetle powyższych ustaleń, można postawić hipotezę, że jest to decyzja polityczna oraz pragmatyczna władz resortu sprawiedliwości (zwłaszcza więziennictwa) – aby tak właśnie ukształtować tę formułę wykonania kary (i/lub utrzymywać skazanych w warunkach zwiększonej izolacji oraz kontroli). Za słusznością powyższej tezy przemawiają następujące argumenty: wprowadzono unormowania prawne sankcjonujące taki stan rzeczy, (czyli osadzanie skazanych z podgrupami kwalifikującymi ich do zakładu otwartego w innych typach jednostek) – zatem jest to jednoznaczny wyraz („litera") polityki penitencjarnej (dostrzegana również w literaturze przedmiotu – patrz dalej). Dla potwierdzenia wyżej sformułowanej tezy przytoczono niżej „jednobrzmiący" zestaw uregulowań zawartych w różnych przepisach penitencjarnych; zwłaszcza przepisy *regulaminu wykonania kary* oraz *przepisy dotyczące organizacji ochrony*, a więc zabezpieczeń i związanych z tym ograniczeń funkcjonalnych oraz kontroli, a także, co istotne, m.in. warunków ekologicznych. O jak licznych czynnikach kontroli, potęgujących izolację jest tutaj mowa, ukazuje *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej*[13]. Charakterystyczne jest następujące unormowanie regulaminu wykonania kary:

[13] Rozporządzenie MS z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej stanowi: 1) linię zewnętrzną ogrodzenia ochronnego, wykonaną z materiału pełnego albo materiałów tworzących ogrodzenie ażurowe wyposażone w zabezpieczenia utrudniające jej pokonanie; 2) linię wewnętrzną ogrodzenia ochronnego, którą może stanowić ogrodzenie pełne lub ażurowe (…); 3) wygrodzenia wewnętrzne oddzielające poszczególne rejony jednostki organizacyjnej; 4) bramy, drzwi i kraty zamontowane przy wejściach do jednostki organizacyjnej, poszczególnych budynków, rejonów i cel oraz pomiędzy kondygnacjami budynków; 5) kraty okienne oraz wewnętrzne kraty koszowe instalowane za drzwiami wejściowymi i przed otworami okiennymi; 6) przesłony i siatki, zabezpieczające otwory okienne; 7) zamki i blokady do bram, drzwi i krat; 8) agregat prądotwórczy (…); 9) zabezpieczenia studzienek, kanałów,

„§51 [Odbywanie kary w zakładzie innym niż wynikający z decyzji klasyfikacyjnej] reguluje sytuację, o której mowa wyżej: „Z ważnych powodów, skazany zakwalifikowany do odbywania kary w zakładzie karnym typu otwartego może przebywać w zakładzie karnym typu półotwartego[14] lub zamkniętego, a skazany zakwalifikowany do odbywania kary w zakładzie karnym typu półotwartego – w zakładzie karnym typu zamkniętego. Skazany taki korzysta z uprawnień wynikających z decyzji klasyfikacyjnej. Korzystanie z tych uprawnień nie może naruszać bezpieczeństwa ani zakłócać porządku w zakładzie karnym, w którym przebywa".

Należy podkreślić, że mimo powyższych, blankietowych zapisów regulaminowych, faktycznie skazany nie korzysta z przysługujących mu uprawnień, nie tylko w zakresie swobody przemieszczania, gdyż realnie przebywa w warunkach zwiększonej izolacji i kontroli określonej „surowszym" systemem ochrony. Wraz ze stosowaniem większych zabezpieczeń ochronnych środowisko ekologiczne więzienia drastycznie ubożeje w stosunku do pozawięziennego środowiska naturalnego [Waligóra, 1976, s. 56-64, Sikora, 1971, s. 62-69]. Wskazują na to m.in. następujące regulacje dotyczące systemu ochrony:

urządzeń wentylacyjnych, rynien, instalacji odgromowych, słupów, masztów antenowych, kominów i innych punktów wysokościowych, świetlików, wejść na strychy i dachy oraz wejść do piwnic; 10) urządzenia telewizji przemysłowej i urządzenia kontroli dostępu; 11) urządzenia do kontroli osób, bagaży, pojazdów i ładunków; 12) instalację przyzywową; 13) środki łączności radiowej i przewodowej; 14) środki alarmowania; 15) sprzęt kwaterunkowy mocowany na stałe; 16) inne mechaniczne, elektryczne, elektroniczne oraz budowlane zabezpieczenia techniczno-ochronne. Ponadto patrz kkw: Art. 73a. §1. Zakłady karne mogą być monitorowane przez wewnętrzny system urządzeń rejestrujących obraz lub dźwięk, w tym przez system telewizji przemysłowej.

[14] Gdzie stosuje się *ograniczony system ochrony*: §5.1. 1) w ochronie zewnętrznej mogą być wyznaczane posterunki uzbrojone wyposażone w broń palną, (…); 2) ogrodzenie ochronne stanowi co najmniej linia zewnętrzna; 3) okna budynków mogą być wyposażone w zabezpieczenia techniczno-ochronne; 4) drzwi i kraty wejściowe do budynków i oddziałów mieszkalnych oraz wejścia do budowli lub przejścia na terenie zakładu, z zastrzeżeniem ust. 2, otwierane są tylko na czas niezbędny. 2. Dyrektor może podjąć decyzję o otwarciu w okresie od zakończenia apelu porannego do rozpoczęcia apelu wieczornego drzwi, krat, wejść i przejść, o których mowa w ust. 1 pkt 4, określając czas ich otwarcia.

„§4. Sposoby ochrony jednostek organizacyjnych różnicuje się w zależności od typu zakładu. Zróżnicowanie uzyskuje się w szczególności przez zakres, ilość i rodzaj stosowanych przedsięwzięć ochronnych oraz zabezpieczeń techniczno-ochronnych, a także rodzaj i liczbę stanowisk".

Poniżej przytoczono kolejne przepisy ukazujące, że skazani z podgrupami dla zakładu otwartego, a przebywający w zakładach półotwartych, doznają większego stopnia zabezpieczenia i izolacji, niż gdyby przebywali w typowych, osobnych zakładach otwartych. Dodać należy, iż negatywnie zmodyfikowane warunki, w których odbywa się izolacja, mają charakter deprywacyjny, przy czym idzie o różne jej rodzaje: sensoryczną, informacyjną, motoryczną, deprywację potrzeb etc. [Waligóra, 1973 s. 157]. Ponadto tradycyjne więzienie proksemicznie zmusza do funkcjonowania w psychologicznym i społecznym dystansie intymnym [Gaberle, 1993, s. 63 i n., Krukowski, 1984 s. 44 i n], (m.in.. przeszukania osobiste, mieszkanie na małej powierzchni celi, korzystanie ze wspólnych sprzętów itp.). Intymność, prywatność jest wyłączona przez ustawiczną kontrolę i obserwację realizowaną przez funkcjonariuszy, bądź przez innych osadzonych. Skazani pozostają permanentnie w ekspozycji społecznej we wspólnych celach, łaźni itd. – powoduje to generowanie i narastanie sytuacji trudnych [Ciosek, 1989, s. 35-45]. Należy przypomnieć, że standardy międzynarodowe stanowią dla zakładów otwartych regułę: „żadnych fizycznych zabezpieczeń" i opierają się na „samodyscyplinie więźniów, czym zapewniają najbardziej korzystne warunki resocjalizacji". Tymczasem w polskim systemie penitencjarnym mamy do czynienia z następującym uregulowaniem ochronnym:

„§ 10.1. Jeżeli w zakładzie zorganizowano w wydzielonym rejonie oddział zakładu karnego określonego typu lub oddział aresztu śledczego, w oddziale tym i w ochronie zewnętrznej wydzielonego rejonu stosuje się odpowiedni system ochrony określony odpowiednio w § 4-6. Pkt 2. W zakładzie, w którym nie można wydzielić rejonu, o którym mowa w ust. 1,

ochronę zewnętrzną i ogrodzenie ochronne zakładu dostosowuje się do osadzonych, wobec których stosuje się największy stopień zabezpieczenia i izolacji".

Ten przepis snadnie dowodzi, że skazani zakwalifikowani do zakładu otwartego, jeśli przebywają w zakładzie półotwartym (lub w oddziale otwartym zakładu zamkniętego), faktycznie nie korzystają z realiów i przywilejów zakładu otwartego nie tylko pod względem swobody poruszania się oraz funkcjonowania zarezerwowanego dla samodzielnego zakładu otwartego. Słuszność powyższych wniosków potwierdzają również znamienne słowa autora komentarza do kodeksu karnego wykonawczego: „warunki odbywania kary w konkretnym zakładzie karnym typu półotwartego mogą wykazywać tak znaczne różnice, że mogą być zbliżone do warunków odbywania kary w zakładzie karnym typu otwartego albo typu zamkniętego" [Lelental, 2010]. Powyższa relacja ukazała aktualny stan funkcjonowania zakładów karnych otwartych, rejestrowany po 50 latach od czasu rozwiązań stosowanych w pierwszym w Polsce zakładzie karnym otwartym. Różnice pozwalają uzyskać odpowiedź na pytanie: czy mamy do czynienia z rozwojem idei zakładu otwartego czy jej regresem? Poniżej zestawienie ukazujące podobieństwa i różnice pomiędzy pierwowzorem zakładu otwartego, a rzeczywistością doby współczesnej. W analizie porównawczej zostały zastosowane kryteria zaczerpnięte ze standardów międzynarodowych, przepisów penitencjarnych, danych statystycznych i literatury przedmiotu, gdyż pozwalają one uwypuklić istotne dziedziny funkcjonowania porównywanych więzień.

Tabela nr 1. Porównanie Zakładu Karnego Przejściowego i obecnych zakładów karnych otwartych – obraz zmian w okresie 50 lat

Podobieństwa i różnice występujące pomiędzy ZKP i obecnym zakładem karnym otwartym			
Kryteria	Zakład Karny Przejściowy (otwarty)	Zakład karny otwarty	Uwagi
Typ i rodzaj zakładu	Typ: otwarty, Rodzaj: Zakład karny przejściowy dla wszystkich kategorii skazanych	Typ: otwarty, Rodzaj: dla wszystkich kategorii skazanych, jako wyodrębnione oddziały ZK i AŚ	Jednostek zgodnych ze standardami jest w naszym kraju siedem
Samodzielna jednostka czy oddział w innej jednostce	Jednostka przeznaczona w całości na Zakład Karny Przejściowy	Nie powołano typowych jednostek otwartych, a tylko oddziały w różnych typach jednostek	Kkw Art.72 § 3. Zakłady karne mogą być tworzone, jako samodzielne zakłady lub jako wyodrębnione oddziały zakładów karnych i aresztów śledczych
Zasady pobytu oraz organizacja przyjęcia do zakładu (m.in. zgoda lub bez zgody skazanego na pobyt)	Pobyt za zgodą skazanych na zasady obowiązujące w zakładzie (m.in. zakaz przemocy, spożywania alkoholu lub odurzania się innymi środkami, nakaz utrzymania higieny osobistej i pomieszczeń (w ramach dyżurów), terminowość powrotów z licznych form pobytu poza zk. W dniu przyjęcia lub następnym komisja penitencjarna decyduje o przyjęciu do ZKP	Na podstawie decyzji klasyfikacyjnej. Kkw art. 89.§1. Jeżeli postawa i zachowanie skazanego za tym przemawiają, przenosi się go z zakładu karnego typu zamkniętego do zakładu typu półotwartego lub otwartego. § 2. Przepis §1 stosuje się odpowiednio przy przenoszeniu skazanego z zakładu typu półotwartego	W ZKP kontrakt na pobyt; analogiczne zasady i uprawnienia skazanych stosowano w OZ Radom [Baziak, 2003, s. 323]
Określanie stopnia zaufania w związku ze zmniejszeniem kontroli oraz izolacji więziennej wraz z postawieniem akcentu na samodzielność i świadomą dyscyplinę	Przesłanki nieprzyjęcia skazanego do ZKP: niskie prawdopodobieństwo sprostania wymogowi samodyscypliny, w tym: zweryfikowane w aktach przeciwskazania psychologa do przebywania w OP lub wskazania do osadzenia w „S", włóczęgowski tryb życia, utrudnione nawiązanie i podtrzymanie kontaktu, znacznie obniżony krytycyzm i trudność zrozumienia wymogu samodyscypliny i reguł bezpieczeństwa w ZK. Wyznacza się okres próby do 2 miesięcy	Nie uregulowano takich przesłanek ani oczekiwanych cech skazanych kierowanych do zakładu otwartego, np. zdolność funkcjonowania w warunkach samodyscypliny, odpowiedzialności i samokontroli (oprócz przesłanek formalnych, charakter przestępstwa, wymiar kary itp.)	W OZ Radom tak samo jak w ZKP: ustalony okres adaptacji (próby); różnica: podpisanie kontraktu po okresie adaptacji

Deklarowane cele funkcjonowania i pobytu w zakładzie	Podtrzymanie zdrowia skazanych, szacunku dla siebie, rozwijanie poczucia odpowiedzialności oraz tych postaw i umiejętności, które pomagają w powrocie do społeczeństwa i stwarzają najlepsze możliwości prowadzenia po zwolnieniu życia zgodnego z prawem i utrzymania się samemu; minimalizowanie negatywnych skutków pobytu w izolacji więziennej; koncentrowanie uwagi na rozwiązywaniu problemów związanych z powrotem na wolność, a nie na adaptacji do izolacji więziennej; nacisk na indywidualne przygotowanie do wolności przez wspólne ustalanie zadań do realizacji; rola wychowawcy przeniesiona ze „stróża" i egzekutora porządku na rolę doradcy w readaptacji społecznej	Przepisy obecnie tego nie normują dla zk otwartego. Obowiązują cele kodeksowe: Art. 67. § 1. Wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa	ZKP – treści jednobrzmiące z Europejskimi Regułami Więziennymi; w OZ Radom ponadto: likwidacja znamion życia więziennego, program pracy z rodzinami skazanych – niwelowanie skutków dysfunkcji izolacji penitencjarnej
Formuła metodyczna, koncepcja oddziaływania i traktowanie skazanych	Oddziaływanie naturalne, stosowanie oddziaływań pozytywnych, uruchamianych w indywidulanym kontakcie oraz wykorzystanie socjo -psychologicznych właściwości małej grupy społecznej (dynamika grupy). Wychowawca pracuje z grupą 12-15 osób. Zasada normalności [Rentzmann, 1992 s. 6-12, 13-19] i atrakcyjności warunków pobytu. Odstępstwa od regulaminu (w OZ Radom: Zarządzenie nr 1/91 Naczelnika AŚ Radom z dnia 14. 01. 1991)	Kkw Art. 67§2. Dla osiągnięcia celu określonego w § 1 prowadzi się zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych rodzajach i typach zakładów karnych. § 3. W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne	W ZKP jak i OZ Radom traktowanie skazanych o charakterze pedagogicznym: „Traktowanie penitencjarne nabiera charakteru wychowania podporządkowanego całościowemu podmiotowemu postrzeganiu wychowanka i rozwijaniu jego „konstruktywnej samodzielności" [Czapów, 1978, s. 325]. Zasady, metody i środki właściwe dla andragogiki resocjalizacyjnej: autonomiczne i samodzielne uczenie się z doświadczenia, motywacja wewnętrzna; wychowawca jako doradca, facylitator

Personel dominujący w realizacji celów instytucji	Specjaliści, w tym pracownik socjalny oraz pracownik socjalny ds. zatrudnienia, inspektor KO i sport, psycholog na pełnym etacie samodzielnym, wychowawca	Wszystkie działy służb - Art. 78. § 1. Karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym wykonują funkcjonariusze Służby Więziennej oraz pracownicy tego zakładu	Realizowanie przez personel celów pobytu w „klasycznym" więzieniu i utrzymanie w nim porządku prowadzi najczęściej do biurokratycznej struktury i zasad działania [Szczepański, 1972, s. 202-203, Kurnal, 1982, s. 25-26], oraz skutkuje przemocą rozumianą jako funkcja władzy [Rostkowski, 1995 s. 5-9, Podgórecki 1976 s. 182-188, Rice, Hernis, Varney, Quinsley, 1989, s.181, 235]
Infrastruktura, baza (lokalizacja, architektura, otoczenie ekologiczne i urbanistyczne)	Na obrzeżach miasta, dostęp do komunikacji miejskiej. Teren otoczony drzewami zminimalizowane różnice w stosunku do otoczenia pozawięziennego	Nie uregulowano	Środowisko więzienne należy rozpatrywać w całokształcie płaszczyzn: ekologicznej, społecznej, kulturowej [Ciosek, 1996, s. 257, Szczepański, 1972, s. 202-203, Gaberle, 1993, s. 63 i n.]
Standardowe wyposażanie celi (warunki bytowe)	Łóżka pojedyncze, (niepiętrowe) oraz szafa do przechowania odzieży, okna z zasłonami oraz firankami	Kkw Art. 110. § 2. Celę wyposaża się w odpowiedni sprzęt kwaterunkowy zapewniający skazanemu osobne miejsce do spania. W celi zapewnia się odpowiednie warunki higieny, dostateczny dopływ powietrza i odpowiednią do pory roku temperaturę oraz oświetlenie, według norm określonych dla pomieszczeń mieszkalnych. Regulamin wykonania kary Rozdział 4; §11. 7) Dyrektor określa liczbę i rodzaj własnej odzieży, bielizny i obuwia, które skazany może posiadać w celi mieszkalnej; 8) liczbę i wymiary przedmiotów, które skazany może posiadać w celi mieszkalnej, oraz sposób ich przechowywania, a w razie potrzeby zasady ich używania	Rozp. MS z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych; Rozp. MS z dnia 12 lipca 2023 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych

Urządzenia służące zajęciom KO, sportowym i rekreacyjnym	Boiska sportowe i plac rekreacyjny, mała salka gimnastyczna, kąciki rekreacyjne, wyposażone w stoliki i fotele oraz m.in. akwaria z rybkami	Nie uregulowano urządzeń i sprzętu, specyficznych dla zk otwartego. Standardowe wyposażenie określa: Zarządzenie Nr 2/04 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych Patrz uwagi obok	Zarządzenie Nr 2/04, § 7, 1) ćwiczenia ogólnorozwojowe; 2) gry zespołowe; 3) gry i zabawy ruchowe; 4) zajęcia rekreacyjne. 2. W ramach zajęć, o których mowa w ust.1, organizuje się oddziałowe, ogólnozakładowe i środowiskowe rozgrywki, turnieje, spartakiady, festyny i imprezy rekreacyjno-sportowe.
Pomieszczenia pozostające do dyspozycji skazanych (kuchnia, pralnia, prysznic etc.)	Swobodny dostęp do urządzeń sanitarnych, toalety z wieloma stanowiskami, natrysk z ciepłą wodą, jeden na oddział i pralka	Kkw Art. 92, pkt 12: skazanym, w miarę możliwości, stwarza się warunki do przygotowywania dodatkowych posiłków we własnym zakresie	Tabela nr 19 zał. do ww. Rozporządzenia: Stół kuchenny, Stół z blatem metalowym, Kuchenka elektryczna dwupłytowa, Szafka do przechowywania sprzętu stołowo-kuchennego, Szafa na naczynia kuchenne, Wieszak trwale mocowany do ściany, Wiadro plastikowe z pokrywą na śmieci, Szczotka zmiotka (lub miotła) i szufelka
Inne wyposażenie służące rozwijaniu samodzielności skazanych			
Przygotowanie posiłków (gotowanie, pieczenie)	Punkt kuchenny do przygotowania potraw we własnym zakresie	Jak w punkcie wyżej	Jak w punkcie wyżej
Pranie, suszenie, prasowanie	Prasowalnia w każdym oddziale	Nie uregulowano	Odzież i bielizna więzienna są prane w pralniach więziennych lub przez zewnętrzne firmy

Posiadanie własnych przedmiotów, sprzętów oraz służących podniesieniu estetyki	Przewidziane i realizowane, m.in.: dywaniki w celi oraz własne telewizory i inne sprzęty	Reg. §10.1. pkt 6) skazany może posiadać w celi: a) do 9 litrów napojów, oprócz artykułów żywnościowych o ciężarze nieprzekraczającym 6 kg, b) do 10 sztuk przedmiotów kultu religijnego o wymiarach niewiększych niż 250 × 150 mm, c) do 5 sztuk książek, oprócz wypożyczonych w zakładzie karnym z biblioteki, d) prasę o łącznej wadze do 0,5 kg	Sprzęt elektroniczny (za zgodą dyrektora): telewizor, konsola do gier, komputer lub drukarka (od 2023 r. za dodatkową opłatą)
Wygląd osobisty oraz odzież	Bez ograniczeń, na zasadzie swobody, zniesione limity paczek żywnościowych, odzieżowych, higienicznych	Kkw Art. 116a. Skazanemu nie wolno: pkt 9) zmieniać wyglądu zewnętrznego w sposób utrudniający identyfikację, w szczególności poprzez zgolenie lub zapuszczenie przez skazanego włosów, brody lub wąsów albo zmianę ich koloru, chyba, że uzyska na to zgodę dyrektora zakładu karnego. Kkw Art. 111.§1. Skazany otrzymuje do użytku, z zakładu karnego, odpowiednią do pory roku odzież, bieliznę oraz obuwie, o ile nie korzysta z własnych. Skazanemu zapewnia się warunki niezbędne do utrzymania higieny osobistej, w szczególności otrzymuje on z zakładu karnego pościel oraz inne środki do utrzymania higieny i czystości w celi	Kkw Art. 92, 7 w zk otwartym skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia
Dysponowanie pieniędzmi (zakupy na terenie i na zewnątrz)	Są dysponentami własnych pieniędzy w celu samodzielnego dokonywania zakupów w placówkach handlowych miasta, swobodnego korzystania z zakładów usługowych i instytucji kulturalnych oraz komunikacji miejskiej. Kwoty zarobione oraz przekazywane przez rodzinę nie podlegają obowiązkowi deponowania – skazani bezpośrednio dysponują nimi (po potrąceniach określonych prawem)	Kkw Art. 92, pkt 8 skazani mogą otrzymywać z depozytu zakładu karnego środki pieniężne pozostające do ich dyspozycji	Osadzeni w zk mogą dokonać zakupu na jego terenie; regulaminowo przysługuje im to trzy razy w miesiącu (tzw. „wypiska”)

Zabezpieczenie ochronne (system ochrony, w tym urządzenia techniczno-ochronne)	W oddziałach posterunek nocny, w ciągu dnia na wezwanie działu penitencjarnego (interwencje); jedna linia niskiego ogrodzenia betonowego	Powinien być uproszczony system ochrony, gdzie: §6.1. 1) w ochronie zewnętrznej nie wyznacza się posterunków uzbrojonych; 2) teren zakładu może być ograniczony linią zewnętrzną lub oznaczony w inny sposób; 3) okna budynków mogą być wyposażone w zabezpieczenia techniczno-ochronne; 4) budynek i oddziały mieszkalne pozostają zamknięte w okresie od rozpoczęcia apelu wieczornego do zakończenia apelu porannego, a otwarte w okresie od zakończenia apelu porannego do rozpoczęcia apelu wieczornego. Dyrektor może podjąć decyzję o otwarciu oddziału w okresie od zakończenia apelu wieczornego do rozpoczęcia apelu porannego	Rozporządzenie MS z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej: § 10. pkt 2. W zakładzie, w którym nie można wydzielić rejonu, o którym mowa w ust. 1, ochronę zewnętrzną i ogrodzenie ochronne zakładu dostosowuje się do osadzonych, wobec których stosuje się największy stopień zabezpieczenia i izolacji
Rodzaj (koncepcja) kontroli sprawowanej przez personel	Ochrona dynamiczna, oparta na współuczestniczącej obserwacji zachowania – przez to wychowawcy są włączeni do działań ochronnych	Ochrona statyczna	Paramilitarny charakter SW jest krytykowany w świetle standardów międzynarodowych [Blanchfield, 1985, s. 2, Porowski, 1979, s. 354-255, Porowski, 1984, s. 138-151, szczególnie s. 141-142]
Samokontrola sprawowana przez osadzonych i samodyscyplina	Oparta na świadomej, dobrowolnej dyscyplinie i poczuciu odpowiedzialności wobec społeczności, w której żyje	Brak regulacji – przepisy Kkw, regulaminu oraz dotyczące pracy penitencjarnej tego nie stanowią	Standardy międzynarodowe dla zk otwartych stanowią literalnie samodyscyplinę skazanych „Rec.89 (…) Instytucje otwarte, (…) opierają się na samodyscyplinie więźniów

Swoboda poruszania się po zakładzie: zakres, zasięg poruszania się: cela, oddział, budynek, cały teren, poza zk	Swobodne poruszanie się po zakładzie z możliwością wyjścia na zewnątrz budynku (na boisko itp.); skazani dysponują kluczami do swoich sal mieszkalnych i mają swobodę w kształtowaniu otoczenia	Kkw Art. 92, 6) skazani mogą poruszać się po terenie zakładu karnego w czasie i miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym	Wraz z przestrzenią ekologiczną zmienia się zakres swobody oraz dystans fizyczny, społeczny i psychologiczny [Hall, 1976, s. 149-186]
Czas spędzany poza celą	Swobodne dysponowanie czasem wolnym (po pracy), patrz punkt wyżej; obowiązkowy pobyt w celi w porze nocnej	Kkw Art. 92, 1) cele mieszkalne pozostają otwarte przez całą dobę (najczęściej skazani poruszają się w obszarze oddziału mieszkalnego)	Ilość czasu poza celą jest wskaźnikiem otwartości systemu penitencjarnego; prawodawca (i standardy) nie określają przedziału czasowego, jaki skazani mogą spędzać poza celą mieszkalną, a jedynie uregulowano 1 godz. spaceru dziennie
Zasady wyjścia poza teren: zatrudnienie, zajęcia KO, terapeutyczne	Wyjście do pracy, w tygodniu wyjście do miasta poprzez realizację zadań (§86 ust 3 pkt 1 Reg Wyk Kary), wyjście z rodziną	Kkw Art. 92, 2) skazanych zatrudnia się przede wszystkim poza terenem zakładu karnego, 3) skazanym można zezwalać na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu oraz zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem	W ZKP wyjścia-zadania - „Zgodnie z zaleceniami metody organizowania doświadczeń (uczących) skazany staje przed określonym zadaniem i ponosi konsekwencje sposobu ich wykonania zarówno w sensie negatywnym jak i pozytywnym” [Czapów, 1978, s. 307 i n]
Wyjścia poza teren – przepustki regulaminowe	jw. (§86 ust. 3 pkt 1. Reg Wyk Kary z 25 stycznia 1974 r.)	Kkw Art. 92. W zk typu otwartego: 9) skazanym można udzielać przepustek z zakładu karnego, nie częściej niż raz w miesiącu, łącznie na okres nieprzekraczający 28 dni w roku	Statystyki SW, Tabl. 38 Udzielone przepustki i zezwolenia na czasowe opuszczenie ZK, AŚ w okresie od 1.01. do 31.12.2024 r. Art. 92 pkt 9 kkw Rok 2023: liczba osób: 138 liczba przepustek: 193 Rok 2024: liczba osób: 226 liczba przepustek: 312

Wyjście poza teren zk – nagrody	Zgodnie z kodeksem i regulaminem wykonania kary	Takimi nagrodami są: Kkw Art. 138.§1. 7) zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin; 8) zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru, na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni;	Statystyki SW, Tabl. 38, s. 22 Udzielone przepustki i zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego, aresztu śledczego w okresie od 1.01. do 31.12.2024 r. Rok 2023: liczba osób 2737 liczba przepustek 4756 Rok 2024: liczba osób 3357 liczba przepustek 5797
Przepustki dla poszukiwania pracy i mieszkania po zwolnieniu	§ 86 ust 3 pktl Regulaminu Wykonania Kary (z roku 1974)	Kkw Art. 165§2. Skazanemu można zezwolić na opuszczenie zk, łącznie na czas do 14 dni, zwłaszcza w celu podejmowania starań o uzyskanie po zwolnieniu odpowiednich możliwości zamieszkania i pracy (…)	Statystyki SW Tab. nr 38, s. 22, w roku 2023: liczba korzystających – 1 skazany liczba wyjść – 9 w roku 2024: liczba wyjść – 11
Zajęcia organizowane przez administrację	Według grafiku zajęć KO	Kkw Art. 92, W zakładzie karnym typu otwartego: pkt. 4 skazanym można zezwalać na udział w organizowanych przez administrację zk poza terenem zakładu karnego zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych oraz innych takich zajęciach i imprezach organizowanych poza terenem zakładu karnego; łączna liczba opuszczeń zakładu karnego w celu udziału w tych zajęciach i imprezach dla jednego skazanego nie może przekroczyć 56 w ciągu roku; sposób udziału w zajęciach i imprezach określa dyr. zakładu karnego	Statystyki SW, Tab. 39 s. 22 Zajęcia KO: Rok 2023 liczba osób 808 liczba wyjść 1594 Rok 2024 liczba osób 1376 liczba wyjść 2538 Ta forma dominuje obecnie

Zajęcia organizowane samodzielnie przez skazanych	Dominują zajęcia organizowane samodzielnie (oraz kluby i zespoły zainteresowań skazanych)	Nie uregulowano	Należą do standardów
Podejmowanie decyzji dotyczących wykonania kary. Samodzielność i samostanowienie	Pobyt w ZKP za zgodą skazanego	Kkw Art. 5. § 1. Skazany jest podmiotem określonych w niniejszym kodeksie praw i obowiązków. § 2. Skazany ma obowiązek stosować się do wydanych przez właściwe organy poleceń zmierzających do wykonania orzeczenia	Skazany nie jest podmiotem wszelkich praw obywatelskich, lecz wymienionych w kkw, ponadto ma obowiązek lojalnego poddania się karze (patrz obok art. 5§2 kkw)
Indywidualny Program Oddziaływania	Opracowany z wychowawcą przy możliwym udziale psychologa	Kkw Art. 95.§ 1 W systemie programowanego oddziaływania odbywają karę skazani młodociani, a także skazani dorośli, którzy wyrażają zgodę na współudział w opracowaniu i wykonaniu indywidualnego programu oddziaływania	Zalecenie Rec. (2006)2-rev Europejskie Reguły Więzienne, Rec. 103.3 Skazanych więźniów zachęca się do udziału w przygotowaniu projektu własnych indywidualnych planów odbywania kary
Kontakty z osobami, instytucjami, organizacjami	Swobodnie wybierane; skazany może korzystać z nieograniczonej liczby widzeń (i przyjmować odwiedziny w sali mieszkalnej)	Kkw Art. 92, pkt 10 skazany może korzystać z nieograniczonej liczby widzeń; 11) widzenia skazanych mogą podlegać nadzorowi administracji zakładu karnego; rozmowy skazanych w trakcie widzeń mogą podlegać kontroli administracji zakładu karnego; 13) korespondencja skazanych może podlegać cenzurze administracji zakładu karnego; 14) rozmowy telefoniczne skazanych lub rozmowy skazanych prowadzone za pomocą innych środków łączności mogą podlegać kontroli administracji zk	[Zagórski, 1996 s.517-524]

Zasady wzajemnego odnoszenia się i zachowania w relacjach społecznych	Odformalizowanie relacji skazanego z wychowawcą – na zasadach współżycia społecznego – także poprzez wspólne zajęcia KO i sportowe	Reg. §14.1. W obecności przełożonych oraz osób wizytujących zakład karny skazany przyjmuje postawę stojącą. Skazany podaje swoje imię i nazwisko przełożonym oraz osobom wizytującym zakład karny wchodzącym do celi mieszkalnej	Przełożeństwo ma cechy zwierzchności, przewagi nad podwładnymi [Przesławski, 2012, s.78]; układ zależności wynika z paramilitarnego charakteru formacji (SW), potęgowany systemem szkolenia [Szczepaniak, 2013, s. 273-283]
Możliwość swobodnego wyboru kontaktów społecznych w zakładzie	Dotyczy relacji wśród skazanych oraz wybór i dostęp do osoby „zaufania" z personelu	Ustawa o SW: Art.28.2 Funkcjonariuszom i pracownikom zabrania się utrzymywania innych niż wynikające z obowiązków służbowych kontaktów z osobami pozbawionymi wolności oraz udzielania osobom nieupoważnionym informacji dotyczących osób pozbawionych wolności, także po ich zwolnieniu. Kkw, Art.72.§2 Funkcjonariusze i pracownicy zakładu karnego, w którym skazany przebywa, a także osoby kierujące jego pracą lub innymi zajęciami są, w zakresie wykonywanych przez nich czynności służbowych, przełożonymi skazanego. §37 ust. 1 regulaminu: skazany ma prawo bezpośredniego zwracania się do przełożonych, (którymi na podstawie §4 regulaminu są funkcjonariusze i pracownicy zakładu) ze sprawami dotyczącymi wykonywania kary (służbowymi), jak i osobistymi	Relacje społeczne pomiędzy personelem a skazanymi zostały sprowadzone do administracyjnych, formalnych, służbowych, a dodatkowo opartych na zwierzchnictwie i przełożeństwie – właściwych dla formacji paramilitarnej, co stanowi istotną przeszkodę w wychowawczym komunikowaniu się. [Szczepaniak, 2015, s. 374-397]

Zasady organizacji życia grup osadzonych	Zasady ustalane z wychowawcą w zakresie organizacji czasu pobytu w ZK – wspólne zajęcia sportowe, KO, samorządowe, pomoc w rozwiązywaniu problemów członków grupy, występowanie z wnioskami do kierownictwa ZK Spotkania systematyczne, zapraszanie osób z ZK i spoza, spotkania społeczności zakładowej	Zarz. Nr 2/04, Rozdział 7 Tworzenie i działalność zespołów o cechach samorządu: § 55. 1. W zakładach karnych powołuje się zespoły skazanych, w szczególności do spraw: 1) zajęć z zakresu kultury fizycznej i sportu; 2) zajęć kulturalno-oświatowych; 3) pracy na cele charytatywne. 2. (…) można powołać zespoły do spraw samopomocy skazanym i ich rodzinom	Zarządzenie Nr 2/04 Dyr. Gen. SW w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych Patrz także: Kształtowanie środowiska wychowawczego[1]
Zatrudnienie	Na zewnątrz, na pojedynczych stanowiskach z prawem wyboru rodzaju pracy oraz jej poszukiwania	Kkw Art. 92, 2) skazanych zatrudnia się przede wszystkim poza terenem zakładu karnego, bez konwojenta, na pojedynczych stanowiskach pracy	W 2024 roku zatrudnionych było 29900 na ponad 61 tys. osadzonych. Powszechność zatrudnienia w roku 2025: 51,8% przy czym poza zk 7701
Nauka, szkolenie i samokształcenie	Korzystanie z oferty edukacyjnej w mieście	Nauczanie i szkolenie Kkw Art. 92. W zakładzie karnym typu otwartego: 3) skazanym można zezwalać na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu oraz zajęciach terapeutycznych organizowanych poza terenem zakładu karnego;	Statystyki SW, Tab. 39 s. 22 Zezwolenia udzielone skazanym na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu, zajęciach terapeutycznych, k-o lub sportowych organizowanych poza terenem zakładu karnego w okresie od 1.01 do 31.12. 2024 r. Nauczanie: Rok 2023 liczba osób – 0 liczba zezwoleń – 0 Rok 2024 liczba osób – 3 liczba zezwoleń – 18 Szkolenie: Rok 2023 liczba osób 12 liczba zezwoleń 20 Rok 2024 liczba osób 50 liczba zezwoleń 83

Obrzędy i posługi religijne	Uczestnictwo w obrzędach religijnych poza zakładem ułatwia związkom wyznaniowym działalność na terenie ZK Działa Rada Ekumeniczna (religii i różnych związków wyznaniowych)	Kkw Art. 106. § 1. Skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych (…) książek, pism i przedmiotów. § 2. Skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego (…)	Kkw Art. 102. Skazany ma prawo (…) pkt 3) do: korzystania z wolności religijnej
Zajęcia w czasie wolnym, w tym hobby	Funkcjonują pracownie hobbystyczne (modelarska, pracownia plastyczna, akwarystów, klubokawiarnia z bilardem, sala video itp.)	Kkw art. 102 pkt 5) (…) wykonywania twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego do wytwarzania i zbywania wykonanych przedmiotów	Środowisko kulturowe – krytyka braku tych wartości w wykonaniu kary [Lewicki, 1972, s. 404,405, Lubański, 1989, s. 97-104, Czajka, 1979] Pewne ożywienie po roku 1989 [Mazur, 1996. s. 435-442]

Interpretacja danych zawartych w zestawieniu

Wydawać by się mogło, że odmienności w porównywanych formułach zakładu otwartego wynikają ze zmieniającej się sytuacji prawnej i politycznej, obowiązującej w okresie organizowania ZKP oraz obowiązujących obecnie. Istotne jest to, że standardy dotyczące zakładów otwartych nie uległy zasadniczej, jakościowej zmianie w okresie omawianych 50 lat, a praktyka w wielu krajach poszła daleko do przodu. Pozostaje kwestia: czy w naszym kraju nastąpił rozwój czy regres tej idei/koncepcji? Mamy do czynienia z wprowadzeniem unormowań prawnych w zakresie organizacji formuły zakładu otwartego faktycznie zwiększających zakres kontroli oraz izolacji, a także politykę penitencjarną minimalizowania liczby zakładów otwartych. Na podstawie przedstawionych danych oraz przeprowadzonej analizy należy uznać, że nastąpił regres koncepcji zakładu otwartego, a z pewnością stracił na sile „rozpęd" i dynamika rozwoju występująca 50 lat wstecz. Różnice dotyczące porównywanej formuły i organizacji wynikają z występującego 50 lat temu przyzwolenia na reformowanie więziennictwa, a szczególnie wprowadzania autorskich rozwiązań – tzw. *koncepcji więzień autorskich* [Soroko, 1989, s.7], jako pożądanego kierunku indywidualizacji wykonania kary pozbawienia wolności [Hołyst, 1996]. Wypada przedstawić także inne (zwłaszcza statystyczne) wskaźniki efektywności funkcjonowania zakładu otwartego.

Efektywność formuły Zakładu Karnego Otwartego, podsumowanie

Jednym z podstawowych wskaźników ukazujących realizację zasady otwartości są *wskaźniki otwartości jednostek penitencjarnych*.[15] Wyróżniane są dwa takie wskaźniki: *rzeczywiste* oraz

[15] Omówienie na podstawie propozycji wskaźników autorstwa dr Marty Wołowicz, pracownika naukowego IBPS oraz byłego dyrektora ZK Białołęka w Warszawie.

teoretyczne. Wskaźnik otwartości rzeczywistej ma oznaczenie: **Wor,** i obliczany jest wg poniższego wzoru[16]:

$$\textbf{Wor} = \frac{\text{Ilość nagród skutkujących wyjściem poza jednostkę}}{\text{populacja osadzonych w danej jednostce}} \ 100\%$$

Drugi wskaźnik – otwartości teoretycznej oznaczany, jako: **Wot,** jest obliczany według wzoru[17]:

$$\textbf{Wot} = \frac{\text{Pojemność przeznaczona dla „2" i „3"}}{\text{pojemność łączna}} \cdot 100\%$$

Po podstawieniu aktualnych danych do powyższych wzorów otrzymujemy następujące wskaźniki dla całego kraju (za rok 2024): **Wor = 23,7%,** z kolei **Wot = 31,86%** Biorąc pod uwagę, że wartości wskaźników zmierzają do 100%, otrzymane wyniki ukazują niski poziom realizacji zasady otwartości w polskim więziennictwie. Interesujące jest również, na jakim poziomie kształtowała się tzw. kryminologiczna (czy resocjalizacyjna) efektywność zakładów otwartych prezentowanych w niniejszym opracowaniu. Jednym ze wskaźników pomiaru efektywności *samokontroli skazanych* – fundamentalnej dla więzień otwartych – są tzw. „niepowroty" z wyjść poza teren: m.in. do miasta, z przepustek etc. Ze względu na brak danych dotyczących ZKP w Opolu, omówienie nastąpi na przykładzie OZ AŚ w Radomiu, funkcjonującego na analogicznych zasadach [Baziak, 1995, Baziak, 2003, s. 323].

[16] Gdzie: wyjściem poza jednostkę skutkują nagrody określone w art. 138 §1 pkt 7 i 8, czyli widzenie 30 godz. poza terenem (tych było 10602 w roku 2024) oraz zezwolenie na opuszczenie zakładu na okres do 14 dni (w liczbie 5797). Populacja osadzonych (stan) wynosił w tym czasie: 69058.

[17] Gdzie „2" oznacza zk typu półotwartego, „3" oznacza zk typu otwartego, pojemność łączna miejsc w jednostkach penitencjarnych wynosiła 87157, z kolei liczba skazanych przebywających w zk typu półotwartego wynosiła 26514 zaś liczba skazanych przebywających w zk typu otwartego – 1261, Dane na podstawie Statystyk SW: Roczna Informacja Statystyczna za rok 2024, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa.

Wskaźnik „niepowrotów" wyniósł w tym zakładzie 0,6 – przy liczbie 24081 korzystających. Istotne, że ten odsetek dotyczy jednego zakładu, a nie całego kraju, ponadto należy wskazać, że z wyjść korzystali wszyscy skazani, a nie tylko wyselekcjonowani [Baziak, 2003, s. 327]. Dla uchwycenia skali tego zjawiska warto podać, że w okresie lat 1991-1996 w całym OZZK – okręgu warszawskim – wskaźnik niepowrotów wyniósł odpowiednio: 6,3 w roku 1991 oraz 4,7 w roku 1996. Z kolei w OZ Radom w roku 1991 (czyli w chwili rozpoczęcia projektu) wynosił on 6,3 jednak malał stopniowo, acz systematycznie, poprzez 1,2 do 0,5 w roku 1996. Z kolei wskaźnik efektywności uzyskany kryminologiczną miarą niepowrotów skazanych do przestępstwa, którzy uczestniczyli w programie poniżej jednego roku wyniósł 15,4%, natomiast w przypadku skazanych, którzy uczestniczyli w programie powyżej roku wyniósł 6,1%. Dane te wypadają znakomicie w odniesieniu do ogólnego aktualnego wskaźnika recydywy na poziomie 40-70%. Można skonstatować, że określenie *zakład karny otwarty* zdaje się brzmieć jak oksymoron, jednakże w świetle powyższych ustaleń może nabierać niemetaforycznego penitencjarnego znaczenia.

Bibliografia

Baziak Paulina. 1995. *Traktowanie penitencjarne recydywistów w systemie regresywnym*. Próba analizy pedagogicznej, niepublikowana praca magisterska IPSiR UW. Warszawa.

Baziak Paulina. 2003. *Recydywiści w zakładzie karnym Nowe rozwiązania (nawiązujące do myśli Czesława Czapówa)*, w: *Czesław Czapów 1925-1980 Świadectwa trzech pokoleń*, red. Wanda Kaczyńska. IPSiR UW Warszawa.

Blanchfield Cecilia. The jailer as soldier. Prisons become paramilitary, *Crime and Punishment* . Vol. 10 nr 13 July 1985. s. 2.

Ciosek Mieczysław. 1995. *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Wyd. Stella Maris.

Ciosek Mieczysław. 1989. *Z problematyki przeludnienia więziennego.* „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny" nr 17. s. 35-45.

Czajka Stanisław. 1979. *Z problemów czasu wolnego*, Instytut Wydawniczy CRZZ (1971-1979), Warszawa. Czapów Czesław. 1978. *Wychowanie resocjalizujące*. PWN Warszawa.

Gaberle Andrzej. 1993. *Patologia społeczna*. Warszawa.

Górny Jerzy. 1989. Rozwój badań penitencjarnych, W: Piotr Wierzbicki. red., *Rozwój penitencjarystyki w PRL. Wybrane problemy.* Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa

Hall Edward. 1976. *Ukryty wymiar*, tłum. Teresa Hołówka Wydawnictwo Muza. Warszawa.

Hołyst Brunon. 1996. Główne kierunki badań we współczesnej penitencjarystyce. W: *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku, I polski kongres penitencjarny.* red. Brunon Hołyst, Sławomir Redo. CZSW. COSSW. Warszawa-Wiedeń-Kalisz.

Jarzebowska–Baziak Barbara. 1996. *Traktowanie penitencjarne recydywistów w warunkach systemu regresywnego.* W: *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I polski kongres penitencjarny.* red. Brunon Hołyst, Sławomir Redo. CZSW. COSSW. Warszawa-Wiedeń-Kalisz.

Korecki Józef. 2013. *Penitencjarna przygoda, czyli subiektywny obraz polskiego więziennictwa drugiej powołowy XX wieku*, Jastrzębie Zdrój.

Korecki Józef. 1999. *Przygotowanie do wolności skazanych odbywających kary długoterminowe. Opolska koncepcja warunkowego zwolnienia*. "Przegląd Więziennictwa Polskiego." nr 22-23. s. 45-62.

Kostewicz Tadeusz. 1978. *Ogólnopolskie Seminarium Klubów Dyskusyjnych. Klasyfikacja, zatrudnianie…, Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*. „Gazeta Penitencjarna". nr 13, s. 2.

Kostewicz Tadeusz, 1978. *Po 15 latach Penitencjarne Kluby Dyskusyjne*. „Gazeta Penitencjarna" nr 9. s. 5.

Kostewicz Tadeusz. 1990. *Studencki ruch penitencjarny – szkic do historii*. W: Andrzej Marek. red. *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1919-1988*, Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa.

Krukowski Adam. 1984. *Socjologia zakładu karnego (podstawowe zagadnienia)* W: Brunon Hołyst. red. *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.

Kurek Andrzej. 2000. *Kilka lat spotkań penitencjarnych – szkic do rozważań nad rolą Dyskusyjnych Klubów Penitencjarnych na Opolszczyźnie.*

ODKSW Kule. PTP. Katowicki Dyskusyjny Klub Penitencjarny. OISW w Katowicach. Morawsko-Śląski region Służby Więziennej w Brnie – Kurîm.

Kurnal Jerzy. 1982. *Biurokracja i biurokratyzm w teorii organizacji i zarządzania*. W: *O sprawności i niesprawności organizacji. Szkice o biurokracji i biurokratyzmie*. red. Jerzy Kurnal, PWE, Warszawa.

Lelental Stefan. 2010. *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Wyd. 3, C.H. Beck. Warszawa.

Lelental Stefan. 1999. *Odroczenie warunkowego zwolnienia na czas niezbędny na przygotowanie skazanych do życia po zwolnieniu z zakładu karnego (art . 164-165 kkw).* W: Grażyna B. Szczygieł, Piotr Hofmański. red. *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego*, Temida 2, Białystok.

Lelental Stefan. 1990. *Prawo karne wykonawcze*, PWN. Warszawa.

Lewicki Andrzej. 1972. *Psychologia kliniczna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.

Lubański Krzysztof. 1989. *Czas wolny w procesie resocjalizacji*, „Ruch Pedagogiczny". nr 1/89. s. 97-104.

Majer Janina 1985., *Opolski klub o karach długoterminowych*, „Gazeta Penitencjarna." nr 2, s. 5.

Mazur Krzysztof. 1996. *Wpływ kultury na proces reedukacji w warunkach więziennych*. W: *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku. I polski kongres penitencjarny.* red. Brunon Hołyst, Sławomir Redo. CZSW, COSSW. Warszawa-Wiedeń-Kalisz.

Michalski Henryk. 1978. *Postulaty pod rozwagę. Ogólnopolskie Seminarium Klubów Dyskusyjnych. Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Gazeta Penitencjarna." nr 13, s. 2.

Michelitsch-Traeger Ingrid. 1991. *Sozialtherapeutisch ausgerichteter Wohngruppenvollzug – oder was man wissen muss, wen man eine Wohngruppe implementieren will.* „Zeitschrift fur Strafvollzug und Straffälligenhilfe". nr 5.

„Nasz Głos" nr 9, wrzesień 1994. COSSW Kalisz.

Nawój Józef, Aldona Nawój-Śleszyński. 2015. *Rola Opolskiego Dyskusyjnego Klubu Penitencjarnego w kształtowaniu nowoczesnej myśli*

penitencjarnej w Polsce. „Przegląd Więziennictwa Polskiego". nr 89, Warszawa. s. 23-43.

Nawój Józef. 2008. *Penitencjarne Kluby Dyskusyjne w historii polskiego więziennictwa*, W: Zenon Jasiński, Andrzej Kurek, Dariusz Widelak. red.. *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, Instytut Pedagogiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Nawój Józef. 2002. *Przeszłość i przyszłość ruchu penitencjarnych klubów dyskusyjnych*. W: Ryszard Musidłowski, Józef Nawój, Bogdan Nowak, Paweł Szczepaniak. red. *X lat działalności Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego. Wczoraj i dziś 1991-2001*, PTP, Kalisz.

Odpowiedź Sekretarza Stanu w MS na interpelację nr 6428 (Odpowiedź na pismo SPS-023-6428/07, Biuro RPO (IX.517.1832.2017.JP).

Pawlak Karol. 2014. *Centrum Wyszkolenia Służby Więziennej w Szczypiornie, lata 1955-1969*. W: *Szkolenie polskiej kadry penitencjarnej w latach 1918-2012*. Polskie Towarzystwo Penitencjarne. Kalisz.

Pawlak Karol. 2008. *Polski biograficzny słownik penitencjarny*. C.H. Beck, Kalisz.

Porowski Michał, Andrzej. Rzepliński. 1989. *Więzienie w systemie instytucjonalno-prawnym państwa*. *Prace IPSiR UW, T. XI: Społeczna kontrola zachowań dewiacyjnych*. Warszawa.

Porowski Michał. 1979. *Administracja penitencjarna. Zasady organizacji i kierowania*, „Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne", t. IX.

Porowski Michał. 1984. *Funkcje administracji penitencjarnej*. W: *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*. red. Brunon Hołyst. Warszawa.

Profesor Stanisław Walczak. *Minister Promotor reform polskiego więziennictwa w latach 1957-1969*. 2012. red. Michał Porowski, Maciej Tygielski, PWSzZ im. Witelona.

Pospiszyl Irena. 2023. *Otwarte więzienia – przygotowanie do życia na wolności. Open prisons – preparation for life in freedom*, *Law – Education – Security*, nr 121A, Warszawa. s. 357-368.

Przesławski Tomasz. 2012. *Służba Więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, UW, Warszawa.

Przeznaczenie Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych. Według Stanu Na Dzień 25 lutego 2025 r. (https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-przeznaczenie-zk-i-as) [dostęp 20. 08. 2025].

R. Ch. 1986. *Szok wolności czy zakład przejściowy. Z obrad Opolskiego Klubu Penitencjarnego*, „Gazeta Penitencjarna." nr 7.

Rentzmann William. 1992. *Cornestones in a modern treatment philosophy: normalization, openness and responsibillity*, *Prison Information Bulletin*, CE, nr 16, June.

Rice Marnie. E., Grant T. Harris, George W. Varney, Vernon L. Quinsley, 1989. *Violence in Institutions*, Toronto -Leviston/ N.Y.- Bern- Gottingen-Stuttgart.

Rostkowski Wiesław. 1995. *Geneza i mechanizmy przemocy instytucjonalnej w placówkach dla nieletnich w Polsce*, „Opieka Wychowanie Terapia." nr 3 (23) s. 5-9.

Sikora Jadwiga. 1971. *Znaczenie barw w życiu człowieka w warunkach izolacji więziennej*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny". s. 62-69.

Sikora Jadwiga. 1973. *Obraz emocjonalności więźniów w świetle badań psychologicznych, biologicznych i fizjologiczno-lekarskich*, Warszawa.

Sobota Piotr. 1989. *Warunki bytu osadzonych*, W: *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa Część I*, Biuletyn RPO, Materiały nr 28, Warszawa.

Soroko Romuald. 1989. *Więzienia autorskie*. „Polityka". nr 44 s.7.

Statystyki SW: Roczna Informacja Statystyczna za rok 2024, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa.

Szczepaniak Paweł. 2013. *Charakterystyka systemu edukacji personelu więziennego w Polsce w świetle nowelizacji ustawy o SW i przepisów wykonawczych oraz wprowadzonych reform*. W: *Polski System Penitencjarny Ujęcie integralno-kulturowe*. red. P. Szczepaniak, Forum Penitencjarne, Warszawa.

Szczepaniak Paweł. 2015. *Paradoksy szkolenia personelu więziennego w Polsce*, W: *Modernizowanie więziennictwa* V Kongres Penitencjarny. red. Andrzej Rzepliński, Teodor Bulenda, Warszawa.

Szczepański Jan. 1972. *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa.

Szczepański Jan. 1972. *Płaszczyzny środowiska*. W: *Podstawowe pojęcia socjologii*. Warszawa.

Szymanowski Teodor, Jerzy Migdał. 2014. *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, LEX &Wolters Kluwer Business. Warszawa.

Szymanowski Teodor. 1982. *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle wyników badań*. Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa.

Śliwowski Jerzy. 1981. *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie, rozważania penitencjarne i penologiczne*, Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa.

Walczak Stanisław. 1992. *Postępowanie ze skazanymi w polskim systemie penitencjarnym*. Wydawnictwo: Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.

Walczak Stanisław. 1985. *Spory wokół reformy więziennictwa*. Wydawnictwo: Uniwersytetu Warszawskiego Warszawa.

Waligóra Bogusław. 1976. *Deprywacja potrzeb u osób pozbawionych wolności*. W: *Zagadnienia patologii społecznej*. red. Andrzej Podgórecki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.

Zagórski Jerzy. 1996. *Formy współdziałania ze społeczeństwem w polskiej praktyce penitencjarnej*. W: *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, I polski kongres penitencjarny. red. Brunon Hołyst, Sławomir Redo, CZSW, COSSW, Warszawa-Wiedeń-Kalisz.

Akty prawne

Kodeks karny wykonawczy, Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz. U. Nr 13, poz. 98).

Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego wykonawczego oraz podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (DZ. U. Nr 95, poz. 475).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2014 poz. 173).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (D.U. nr 151, poz. 1469).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz.U.2016.1804).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z dnia 10 września 2024 r. Poz. 1344).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz.U.2016.1804).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości nr 22/89 CZZK z dnia 03.04.1989, (Dz.Urz.MS.1992.6.44).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 stycznia 1974 r. w sprawie tymczasowego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości nr 2, poz. 6).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.02.1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. Urz. Ministerstwa Sprawiedliwości nr 2, poz. 12).

Zarządzenie nr 1/91 Naczelnika AŚ Radom z dnia 14. 01. 1991 wprowadzające Odstępstwa od Regulaminu Wykonywania Kary Pozbawienia Wolności.

Zarządzenie Nr 49/75 Min. Sprawiedliwości z dnia 18.08.1975 W sprawie zakresu i organizacji pracy penitencjarnej w zakładach karnych i aresztach śledczych. Nie publikowane.

Zarządzenie Nr 2/04 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych Dz.Urz.CZSW.2004.1.2 Akt utracił moc Wersja od: 26 marca 2004 r.

(Footnotes)

1 W ZKP – §17 Zarządzenia Nr 49/ 75 Min. Sprawiedliwości z dnia 18.08.1975 W sprawie zakresu i organizacji pracy penitencjarnej w zakładach karnych i aresztach śledczych. Nie publikowane. Aktualnie §5 Rozporządzenia MS z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (D.U. nr 151, poz. 1469).